

ОРКЕСТРОВЕ ДУХОВЕ ВИКОНАВСТВО НА СЛОБОЖАНЩИНІ СЕРЕДИНИ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

А. В. Гладких

Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна
gladkiholgavas@gmail.com

В. М. Щепакін

Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна
basilshchepakin@ukr.net

A. Hladkykh

Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0069-691X>

V. Shchepakin

Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7616-9687>

А. В. Гладких, В. М. Щепакін. Оркестрове духове виконавство на Слобожанщині середини ХІХ — початку ХХ століть

На основі звернення до рідкісних публікацій у харківській газетній періодиці другої половини ХІХ — початку ХХ ст. уперше введена до наукового обігу та проаналізована концертна діяльність багатьох кріпацьких, військових й аматорських музичних колективів, визначено імена і хронологію діяльності в місті та регіоні провідних військових капельмейстерів, наведено відгуки у пресі на виступи цих колективів, презентовано декілька самодіяльних учнівських духових оркестрів. На основі відгуків сучасників з'ясовано значення цих оркестрів у музичному побуті культурного і промислового центру Слобожанщини.

Ключові слова: музична культура України, харківські газетні періодичні видання, оркестрове духове виконавство в Україні, музичне мистецтво Слобожанщини, кріпацькі оркестри, військові та учнівські аматорські духові колективи, військові капельмейстери, педагогічна і концертна діяльність.

A. Hladkykh, V. Shchepakin. Orchestral Wind Instruments Performance in Slobozhanshchyna in the Middle of the XIX and Early XX Centuries

The history of the development of academic orchestral wind instruments performance in Slobozhanshchyna in the XIX — early XX century has many bright pages that have entered the annals of unique artistic events of the city, as well as those that have not yet been analyzed in modern musicology, but significantly enrich the overall picture of the cultural life of the capital of Sloboda Ukraine. References to publications on the pages of the local newspapers “Kharkovskie gubernskie vedomosti” and “Yuzhny kray” significantly supplement certain

lacunae that still exist in the understanding of the multi-vector process of formation of the domestic instrumental wind tradition.

The purpose of the article: demonstrate the facts of the introduction of orchestral performance on wind instruments in Slobozhanshchyna, not yet used in scientific circulation, and reflecting the perception of these numerous creative actions by the local cultural community.

The methodology is based on the principles of a comparative analysis of the principles of activity in Slobozhanshchyna region, and in particular, in Kharkiv region, of serf, military and amateur brass bands, as well as the application of the induction method, which made it possible to generalize the principles of the existence of these collectives in the local cultural space and their contribution to artistic life of Slobozhanshchyna, Kharkiv and other cities of the region in the middle of the XIX and early XX centuries. The musical and local history method was also applied, which contributed to the analysis of the specifics of the musical and cultural preferences of Kharkiv residents.

The results. The given examples of the active activity of serf bands, military and amateur student brass bands on the territory of Kharkiv and Kharkiv region testify to their prevalence in the XIX and early XX centuries among different strata of the Kharkiv community and in general a favorable attitude towards such orchestras by both local music lovers and the average public.

After the gradual decline of serf orchestras in the 1840s and 1850s on the territory of Slobozhanshchyna in the second half of the XIX century, they were replaced by the performances of the so-called “trumpet choirs” — brass bands of military units stationed in Kharkiv, or specially arrived for the summer season at the invitation of the directorate of recreation gardens. The popularity of

wind music in the city led to the emergence of a number of similar amateur student groups at the turn of the XIX and XX centuries, which existed until the time of the national liberation struggles of 1917–1921.

Along with the introduction of wind instrument lessons at the music school of the Kharkiv branch of the Imperial Russian Music Society and the performances of young brass musicians in student concerts and the participation of many professional wind instrument performers in theater and opera orchestras. Their activities are analyzed in the works of V. Bogdanov and A. Ovchar. These serf, later military and amateur wind music orchestras, often led by talented conductors, formed a powerful general cultural foundation of Kharkiv and Slobozhanshchyna as a whole.

Prospects for further research. Study the possibility of further thorough work in the Kharkiv archives to provide a more complete and detailed panorama of the spread of wind instruments performance in our region.

Keywords: *musical culture of Ukraine, Kharkiv newspaper periodicals, orchestral brass performance in Ukraine, musical art of Slobozhanshchyna, serf orchestras, military and student amateur brass bands, military bandmasters, pedagogical and concert activities.*

Постановка проблеми. Історія розвитку виконавства на академічних оркестрових духових інструментах у Харкові періоду XIX — початку XX ст. має чимало як яскравих сторінок, що ввійшли до літопису непересічних мистецьких подій у місті, так і таких, що досі не висвітлені і не проаналізовані в сучасному музикознавстві, але суттєво збагачують загальну картину культурного життя столиці Слобідської України. Звернення до публікацій на сторінках місцевих газет «Харьковские губернские ведомости» і «Южный край» суттєво доповнюють певні лакуни, що досі існують в осягненні багатовекторного процесу становлення вітчизняної інструментальної духової традиції. Можливість долучити до наукового обігу цікаві, не оприлюднені й не проаналізовані досі факти, пов'язані з виконавством на духових інструментах у Харкові, становить актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку сольного, ансамблевого та оркестрового виконавства на духових інструментах у Харкові в різні часи розглядалися багатьма ученими-музикознавцями. Так, побічно цій тематиці приділив увагу в науковій монографії

Й. Миклашевський (1967), набагато детальніше історія виконавства на духових інструментах вивчається В. та Л. Богдановими (Богданов, 2007; Богданов, Богданова, 2013), О. Овчаром (Овчар, 2017), Ю. Рудчуком (Рудчук, 2006). Аматорське виконавство Слобожанщини на струнно-щипкових інструментах, на основі періодики, вивчала Т. В. Большакова (Большакова, 2022). У контексті розвитку музичної культури Харкова деякі аспекти діяльності в місті виконавців на духових інструментах висвітлювалися в працях О. Конової (Конова, 2004; Конова, 2012) та В. Щепакіна (Щепакін, 2017).

В усіх наведених джерелах, наповнених багатим фактологічним матеріалом щодо діяльності конкретних яскравих музикантів-виконавців на духових інструментах і педагогів, сфер застосування духових інструментів у сольних та ансамблевих творах, у духових (здебільшого військових або учнівських) чи змішаних (оперних, театральних, садових, танцювальних) оркестрах у культурному побуті харків'ян, наголошується на тому, що в становленні й розвитку сольного, ансамблевого та оркестрового виконавства на духових інструментах у Харкові важливу роль відіграли іноземні фахівці — оркестрові виконавці і педагоги приватних гімназій, пансіонів, музичних закладів, згодом музичних класів (1871), музичного училища (1883), адже вітчизняних педагогів, як і концертних виконавців на духових інструментах, аж до початку XX ст. в місті практично не існувало, а вже на початку XX ст. було обмаль. Також провідне місце в цьому контексті посідають численні військові капельмейстери, знову-таки, здебільшого іноземного походження. Це пояснюється, з одного боку, тим, що в ті часи в суспільній думці, яка панувала серед освічених прошарків тогочасного суспільства, обрати професію музиканта було не лише не престижно, а й принизливо: діти із дворянських, купецьких родин, як і з родин науковців, інженерів тощо, залюбки займалися музикою на рівні аматорства, але переважній більшості з них навіть на думку не спадало зробити музику своєю основною справою. З іншого боку, така ситуація була зумовлена масовим, майже примусовим вивезенням ще з часів Катерини II найталановитіших юнаків, котрі виявляли неабиякі музичні здібності, до північної та

південної російських столиць: у числі артистів Імператорської опери та Імператорського придворного оркестру, приватних музичних колективів аристократів Москви і Санкт-Петербурга з другої половини XVIII ст., поряд з іноземцями, було чимало вихідців з України, які відрізнялися від більшості росіян набагато яскравішими музичними здібностями і схильністю до музичної діяльності.

Водночас, що також відзначено в згаданих працях, оркестрове виконавство і навчання гри на духових інструментах в Україні тих часів активно впроваджувалося на рівні численних кріпацьких (кінець XVIII — перша половина XIX ст.) і військових оркестрів (найактивніше в другій половині XIX — на початку XX ст.)

Попри доволі детальне висвітлення різних сфер педагогічної і концертної діяльності представників музикантів-виконавців на духових інструментах, сфери, як-от кріпацьке, військове та колективне аматорське оркестрове виконавство в Харкові, усе ще не набули всестороннього наукового осягнення. Звісно, ця публікація також не може претендувати на повноту розкриття цієї проблеми, але є додатковою «цеглиною» до подальшого повного її вивчення.

Отже, **мета статті** — навести деякі, досі не означені в науковому обігу, факти впровадження оркестрового виконавства на духових інструментах у Харкові та на Слобожанщині і віддзеркалити сприйняття цих численних творчих акцій місцевою культурною спільнотою.

Завданнями розвідки є:

- надати характеристику діяльності на теренах Слобожанщини деяких кріпацьких оркестрових колективів, про котрих досі бракувало інформації в наукових розвідках, до складу яких входили духові інструменти;
- розглянути діяльність на Слобожанщині військових духових колективів і розкрити значення в їхньому становленні й концертній діяльності капельмейстерів не лише як їхніх керівників, а й як вихователів оркестрових музикантів-виконавців на духових інструментах;
- оприлюднити свідчення про функціонування на Слобожанщині деяких цивільних аматорських духових колективів;

- окреслити часові межі діяльності на Слобожанщині кріпацьких, військових, аматорських духових оркестрів.

Методологія дослідження базується на принципах компаративного аналізу засад і принципів діяльності на Слобожанщині, і, зокрема, в Харкові кріпацьких, військових та аматорських духових оркестрів, на застосуванні методу індукції, завдяки якому стало можливим узагальнити засади існування в місцевому культурному просторі цих колективів і їхній внесок у мистецьке життя Харкова й інших міст губернії середини XIX — початку XX ст. Також застосовано музично-краєзнавчий метод, що сприяв аналізу специфіки музично-культурних уподобань мешканців Харкова.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі розгляду проблеми впровадження в побут харків'ян у XIX ст. виконавства на духових інструментах зазначимо, що в першій його половині суттєве місце посідали виступи деяких кріпацьких оркестрів, які належали групі поміщиків Харківської губернії й активно залучалися до різних культурно-мистецьких чи урочистих заходів, які відбувалися в місті, а також іноді супроводжували театральні вистави. В. Богданов надає перелік вісімнадцяти таких кріпацьких колективів (Ю. Рудчук — одинадцяти), які функціонували на теренах Харківської губернії в першій половині XIX ст. у садибах поміщиків М. І. Комбурлея (у Ю. Рудчука — Кумбурлей, оркестр перейшов від Попова), Шидловських (у Ю. Рудчука — Г. Шидловський), Донець-Захаржевських (у Ю. Рудчука — В. М. Донець-Захаржевський), Дудіних (у Ю. Рудчука — Дуніни), Синельнікова (у Ю. Рудчука — Сінельников), Хлопова, Лосева, Герсєванова, Зарудного, Ковалевського, Нарецької, Петрович-Падагречанів, Штерича (у Ю. Рудчука — П. М. Штерич), Радена (у Ю. Рудчука — Роден), Вальковського (у Ю. Рудчука — Валковський), Дев'єра, Дублянського, Хорвата (Богданов, Богданова, 2013(1), с. 357–358; Рудчук, 2006, с. 85). Принаймні в частині із цих оркестрів були й музиканти-виконавці на духових інструментах. Про це свідчить, зокрема, той факт, що з оркестром М. І. Хорвата було пов'язане започаткування в 1864 р. концертної діяльності Харківського відділення Російського музичного товариства: навіть за три

роки після скасування кріпацтва поміщик усе ще утримував свій оркестр і надав його цій новій для міста музично-просвітницькій організації безкоштовно для проведення перших п'яти концертів, а зі свідчень у місцевій пресі про проведення аналогічних концертів у місті в ті часи, для підсилення таких заходів, у яких зазвичай брали участь нечисленні місцеві професійні музиканти і здібні аматори, нерідко залучалися саме кріпацькі, а згодом і військові духові музичні колективи. Це пояснюється тим, що серед місцевих музикантів-професіоналів та аматорів бракувало, насамперед, виконавців на духових музичних інструментах (*Харьковские губернские ведомости*, 1865. 27 січня). До згаданих вище кріпацьких оркестрових колективів Харківської губернії можна додати щонайменше ще два, діяльність яких ще не висвітлювалась і не аналізувалась у наукових дослідженнях.

Про один із них — поміщика, поручика Василя Григоровича Фідлера, з родини обрусілих німців, чий маєток Ялканка, заснований його дідусем Мироном у 1786 р., був розташований у декількох кілометрах на південний захід від сел. Барвінкового, на західному березі р. Лукнувахи (*Парамонов*, 2004), — неодноразово йшлося в матеріалах газети «Харьковские губернские ведомости».

Так, на шпальтах цього видання перша виявлена нами згадка про цей колектив датується 1852 р. У кореспонденції, присвяченій започаткуванню в місті й відкриттю Харківського шляхетного зібрання, з описанням перших танцювальних вечорів у ньому, автор допису, Р. (ім'я чи прізвище дописувача визначити не вдалося), зазначив, що для їхнього супроводу «був виписаний від ізюмського поміщика чудовий оркестр Фідлера, який може посперечатися з кращими оркестрами в Петербурзі» (*Р*, 1852, 23 лютого). Із цього допису зрозуміло, що цей кріпацький колектив уже існував тривалий час і мав репутацію одного з найкращих подібних колективів на Слобожанщині на ті часи. Зваживши на те, що розквіт діяльності кріпацьких оркестрів в Україні припав на першу третину XIX ст., а пізніше такі колективи ставали дедалі рідкісним явищем, можна стверджувати: ймовірно, цей оркестр, як і оркестр Хорвата, були одними з останніх, які

збереглися в Харківській губернії. Це могло статися, насамперед, завдяки їхній виконавській довершеності і здатності приносити господарям прибутки, адже часто подібні колективи, попри задоволення естетичних потреб їхніх власників, нерідко здавалися поміщиками в наймання для забезпечення культурних і суспільних заходів, які відбувалися в центрах повітів або в самому губернському центрі. Наприкінці 1858 р. цей оркестр знову згадується — уже в контексті діяльності Харківського комерційного клубу: «Окрім 6-ти балів і 14-ти маскарадів, що намічені тут упродовж зимового сезону, оголошені ще музичні вечори. І що це за дивні вечори! <...> Тут грає чудова (Фідлерівська) музика ...» (Мелков, 1858, 13 грудня). Наступні дві публікації про оркестр Фідлера датовані початком 1859 р. В одному номері «Харьковских губернских ведомостей» цей колектив згадується двічі: у концерті 7 січня московського віолончеліста О. Шміта за участі місцевого викладача гри на фортепіано чеха Й. Вільчека (у виконанні оркестру прозвучали дві увертюри до опер: «Бланда» чеського композитора і скрипаля Я. В. Каліводи та «Вільгельм Телль» Дж. Россіні, що опосередковано підтверджує тезу про наявність в його складі духових інструментів (*Харьковские губернские ведомости*, 1859 (1). 10 січня) та в музичному вечорі 14 січня на користь капельмейстера оркестру вихідця з Пруссії Ганера (*Харьковские губернские ведомости*, 1859 (2). 10 січня). Зазначимо, що прізвище музичного керівника цього оркестру трапляється на шпальтах газет двічі з різним правописом — Ганер і Ганнерт, хоча, зрозуміло, в обох випадках йшлося про одну і ту ж особу.

У листопаді того ж року в додатку до тієї ж газети дописувач К. Л. присвятив свою публікацію саме розгорнутій характеристиці цього кріпацького колективу. Зокрема в ній описувалися враження автора від виступу музикантів Фідлера в 1857 р. в Москві: «Український оркестр і де саме? у Москві, в головному центрі її спільноти, у дворянському зібранні. Під час мого відвідування зібрання натовп не відходив від естради оркестру. Браво, Форо навколо нього не замовкали. Після вечора, я накидав кілька слів про цей чудовий оркестр і переслав до одного з московських

дрібних видань. П<ан> Сакс на той час був іншим улюбленцем московської публіки, і московська газета, ймовірно, не бажаючи затьмарити лаврів німецького артиста, не помістила хвалебного гімну українському оркестру. І ось минуло два роки. Я випадково був у Харкові в середині вересня, і був ошчасливлений запрошенням на бал, даний тутешнім дворянством <...> Дивлюся: ба! колишні московські гості! Нема чого додавати похвал цьому чудовому оркестру. Оркестр п. Фідлера весь складається з його власних дворових людей і управляється капельмейстером з Пруссії, п. Ганнертом. Усі доходи від оркестру п. Фідлер поділяє між музикантами. Отже, цей оркестр можна назвати оркестром вільних емансипованих артистів. Харківському товариству він добре знайомий. На найкращих балах вищого світу тут він завжди отримував пальму першості. Тут треба додати одне, що на балу 16 вересня оркестр перевершив себе, і Фідлер отримав лист від губернського голови дворянства <...>, зміст цього листа краще за інших похвал. Провідник дворянства, приносячи п. Фідлеру щире подяку від імені дворян Харківської губернії за дозвіл прибути з села його до м. Харкова оркестру його власне для балу дворянства, ошчасливленого присутністю Государя Імператора, який передав, що <...> оркестр доведений до теперішнього ступеня досконалості постійними, невсипущими стараннями В. Гр. Фідлера» (К. Л., 1859. 18 листопада).

Отже, у цьому дописі, порівняно з попереднім, надано інший варіант правопису прізвища капельмейстера оркестру В. Г. Фідлера і вказано його походження. У жодному іншому джерелі ані перший, ані другий варіант прізвища не виявлено. Показовим є факт наголошення автора на тому, що це був саме український оркестр.

Ймовірно, останнє повідомлення в харківській пресі про цей оркестр дописувача А. Клеванова датоване 1862 р., але йдеться в ньому про позаминулий літній сезон: «Що ж до сезонів 1860 і 1861 років, коли я був у Слов'янську, то в 1860 році було ще доволі весело, і приїжджих було більше, і сусідні поміщики більше брали участь у розвагах. З 1 липня по 1 серпня грав щодня дуже порядний оркестр поміщика ізюмського повіту Фідлера, вранці від 9 до 11 години і ввечері від

9 до 2 години <ночі>. До кінця липня бувало на балах людей до 400. <...> Уже 1861 року навряд чи був десь більш нудним сезон на водах, ніж у Слов'янську. <...> Замість оркестру Фідлера, грали, протягом двох тижнів, з 16-го липня, якісь мандрівні чехи на одних духових інструментах. Балів увесь час скільки-небудь вдалих було два, а то траплялися й такі вечори, що оголосять бал і освітлять залу, але публіки чекають даремно, і тільки кажани, залучені світлом, гуляли по залі <...>» (Клеванов, 1862. 4 липня).

Цей допис знову підтверджує тезу: духові інструменти були і в оркестрі Фідлера, адже наголос на тому, що чехи грали лише на духових інструментах, підкреслює повний інструментальний склад кріпацького колективу. Звісно, після скасування кріпацтва навесні 1861 р., оркестр тривалий час існувати, радше за все, уже не міг, тому цим фактом може пояснюватися причина занедбання курортних розваг у Слов'янську наступного літа.

Підтвердження поступового занепаду культурного і економічного життя в раніше багатому маєтку Фідлера після 1861 р. знаходимо в опублікованому в 1895 р. в газеті «Южный край» некролозі: «Нещодавно в Харкові помер у глибокій старості, майже в дев'яностолітньому віці, Василь Григорович Фідлер, севастопольський герой, колишній мільйонер, меломан, слава про оркестри і хори якого в минулі часи облетіла весь Південь Росії. У його маєтку в Ізюмському повіті, Харківській губернії, було вічне свято художників, артистів, співаків, що стікалися до привітного господаря з усіх сторін. У розкішному будинку знаходилася найбагатша картинна галерея. Після скасування кріпосницького права Фідлер почав бідніти і впав у повну бідність, яка тривала до його смерті. Останнім часом він отримував невелику допомогу від земства і перебував під опікою одної зі своїх колишніх служниць» (Южный край, 1895. 29 травня).

Ще одним поміщиком Харківської губернії, який у першій половині XIX ст. мав великий оркестр, був не згаданий досі в опрацьованих нами наукових розвідках Олександр Андрійович Іваненко, найбагатший у Лебединському повіті, власник маєтків сел. Махайлівка, Грунь, Катеринівка і Олександрівка. За спогадами

І. П. Рожевецького, написаними в 1929 р., зі слів його батька, колишнього кріпака, той «володів Михайлівкою 50 років і гуманним ставленням до селян створив цілу, так би мовити, епопею, і тому <...> довго й довго михайлівці згадували доброту та незлобивість “пана”. <...> Гуманність Іваненка, між іншим, виявилася і в тому, що, помираючи, у 1852 р. у Полтаві, він усім своїм найближчим і чесним слугам, у тому числі й моему батькові, дав повну свободу, забезпечивши кожного форменою “вільною” за власний кошт. Розповідали, що Іваненко, попри дива в характері, був великий естетик: мав рідкісне зібрання картин першокласних майстрів, симфонічний з кріпаків-музикантів оркестр, величезний у 50 чоловік під керуванням талановитих регентів церковний хор» (Рожевецький, 1929). Свідчень про виступи цього кріпацького оркестрового колективу саме в Харкові не виявлено, але, безумовно, як і у випадку з оркестром Фідлера, духові інструменти посідали в оркестрі далеко не останнє місце, інакше він би не називався симфонічним. Найімовірніше, що в обох цих колективах, як і в багатьох із тих, що згадувалися в монографіях подружжя Богданових та Ю. Рудчука, а ще в першій половині 1920-х рр. у статті Д. Щербаківського (Щербаківський, 1924, с. 205–213), учителями гри на духових інструментах були саме капельмейстери-іноземці, адже в XIX ст. переважна більшість іноземних музикантів були фахівцями, котрі володіли грою на декількох різних інструментах, отже, й мали змогу навчати здібних селянських дітей та підлітків, які згодом ставали учасниками цих колективів. Як підтвердження такої мультиінструментальної якісної підготовки іноземних спеціалістів можна навести діяльність у Харкові чеських музикантів Й. Іранека, викладача музики в гімназії Д. Д. Оболенської, який професійно володів грою на фортепіано, органі, скрипці та арфі (Щепакін, 2017), Ф. Кучери — віртуоза-фаготиста, диригента, альтиста в складі харківського струнного квартету, викладача гри на фаготі, флейті, контрабасі в музичному училищі Харківського відділення Імператорського російського музичного товариства (Кононова, 2004; Овчар, 2015; Щепакін, 2017), латиського музиканта А. Юр'яна — органіста, валторніста,

композитора, фольклориста, також викладача музичного училища (Овчар, 2010).

Паралельно з кріпацькими, і, особливо, із відходом у небуття цих оркестрів, гра яких нерідко прикрашала побут харків'ян, дедалі більшим попитом серед містян почали користуватися приїжджі, найчастіше іноземні, т. зв. «садові оркестри» і «хори трубачів» військових частин, місцем постійної або тимчасової дислокації яких був Харків.

Якщо в садових оркестрах переважала (а іноді і цілком становила такі колективи) струнна група, то військові оркестри, відповідно, склалися, за затвердженням штатним розписом російської армії, з духових інструментів (переважно мідних духових) та малих і великих барабанів і (згодом) тарілок.

Так, за спогадами В. Пашкова про музичні розваги в Харкові кінця 1830-х — 1840-х рр., «великі громадські гуляння бували раніше виключно в Університетському саду, особливо 1-го травня і у свята. Вся харківська публіка з'їжджалася і сходилася на гуляння в цей сад, з весни до осені. Три головні алеї, осяяні тоді великими липами, були суцільно наповнені гуляючими; часто також і інші бокові алеї були зайняті публікою. Добрий оркестр інструментальний (йшлося про струнний колектив — А. Г., В. Щ.), а інший військових трубачів, грали з трьох годин по полудні, а ввечері бували танці в бесідці» (Пашков, 1881. 17 жовтня).

Кращі з військових колективів періодично запрошувалися для додаткового музичного оформлення театральних, згодом і деяких оперних спектаклів. Так, у 1859 р. в місцевій пресі була анонсована участь хору трубачів новоархангельського драгунського полку і солдат харківського гарнізонного батальйону в бенефісі актора Кучерова в п'єсі М. Загоскіна «Рославлев, або росіяни в 1812 році» (*Харьковские губернские ведомости*, 1859. 16 грудня). У цей час театральним оркестром з кінця 1840-х до середини 1860-х рр. талановитий виходець з Польщі Адам Павлович, який «був відомий у провінції як один із найкращих диригентів» (Н. Ч., 1895. 9 лютого), тому, поруч із музичним супроводом вистави постійним театральним оркестром, військові музиканти під час виконання цієї п'єси

додавали необхідної за змістом постановки реалістичності: церемонійних військових маршів, розведення караулу, пальби з рушниць, вибухів, пожеж тощо. Значно пізніше, уже на початку 1890-х рр. кращий на той час у місті військовий оркестр 121 Пензенського піхотного полку, багаторічним керівником якого був чеський капелмейстер Віктор (Франчішек) Войцехович Маречек, запрошувався тодішнім диригентом оперного оркестру В'ячеславом (Вацлавом) Суком для участі в постановках «Гугенотів» Дж. Мейєрбера, де, крім звичайного оперного оркестру, у деяких сценах військовий духовий оркестр грав на сцені (Руденко, 1984, с. 45). Саме цей музичний колектив, очолюваний В. Маречком, протягом 28 років (1871–1899) беззмінного керівництва ним, був найбільше підготовленим не лише до виконання музичних обов'язків під час військових ритуалів, а й для обслуговування потреб цивільного населення: виконання танцювальної музики під час літніх гулянь у міських парках і садах, участь у численних благодійних акціях та збірних великих концертах — разом із професійними театральним й оперним оркестрами. Це, за невинної ротації учасників оркестру, потребувало від його капелмейстера постійної кропіткої підготовки нових і нових музикантів — виконавців на духових інструментах. В. Маречек, будучи не лише здібним капелмейстером і яскравим корнетистом, про що свідчать, зокрема, його виступи зі своїм колективом як соліста і схвальна реакція на це місцевих слухачів (*Южный край, 1881. 18 серпня*), безумовно, був і талановитим педагогом-вихователем. Про цей хист свідчить ще й той факт, що після його раптової смерті в травні 1899 р. (*Южный Край, 1899. 23 травня*) і до початку Першої світової війни на посаді капелмейстера цього колективу змінилося декілька музикантів, але повідомлення про численні концерти оркестру 121 Пензенського піхотного полку і схвальні відгуки на них, щодо цієї події постійно фігурували в рекламних об'явах на шпальтах харківських газет, майже повністю зникли з них за наступників В. Маречка на цій посаді.

Саме В. Маречку неодноразово довірялося керувати зведеним великим оркестром із трьох музичних колективів — 121 Пензенського,

122 Тамбовського і 124 Воронежського піхотних полків, який налічував 150 музикантів — під час великих благодійних концертів, що час від часу відбувалися в Харкові (*Южный край, 1896. 1 лютого*). Серед капелмейстерів цих трьох полків (оркестром Тамбовського полку на той час почав керувати В. Й. Катанський, про діяльність якого детальніше йтиметься далі, оркестром Воронежського полку керував Ф. Л. Діц) В. Маречек визнавався місцевими музикантами найдосвідченішим. Цьому талановитому військовому капелмейстеру вистачало часу ще й на керівництво створеного ним бального оркестру, який припинив існування після смерті свого очільника. Уже в 1903 р. вдячні відвідувачі балів, що проводилися за участі цього бального оркестру, із сумом і вдячністю згадували цей уже майже забутий оркестр і його керівника (*Харьковские губернские ведомости, 1903. 22 грудня*). Після смерті Ф. Маречка капелмейстером оркестру цього полку став Д. Р. Четиркін, який помер через 4 роки після вступу на цю посаду (*Южный край, 1904. 27 грудня*), потім у другій половині 1900-х рр. посаду обіймав музикант німецького походження Р. В. Шюппель, який раніше працював військовим капелмейстером у Полтаві (*Южный край, 1906. 10 листопада*), і, нарешті, перед Першою світовою війною цим військовим оркестром керував капелмейстер Дворін (*Объявления. Южный край, 1913. 29 квітня*).

Звісно, військові оркестри, більшість членів яких опановували музичну грамоту і гру на духових інструментах в кращому випадку в юнацькому віці, дехто і в дорослому, не могли на рівних зрівнятися за якістю і довершеністю виконання з професійними колективами, але ж перед ними стояли інші завдання: насамперед обслуговування стройових і бойових потреб військових частин, у яких проходила їхня служба. Водночас залучення таких колективів до багатьох подій цивільного життя, яке віталось суспільством, державною і міською владою, сприяло значному розширенню їхнього музичного кругозору й виконавської майстерності, отже, найздібніші з військових музикантів мали змогу після завершення терміну служби влаштуватися оркестрантами в театральні колективи або продовжувати вже на професійному

рівні навчання музики. Принаймні навички ансамблевої гри на духових інструментах, набуті такими музикантами в процесі проходження строкової або надстрокової служби, зберігалися надовго. Так, у 1895 р. в Харкові під час огляду звільнених у запас колишніх військовослужбовців артилерійської бригади, з-поміж інших позитивних моментів, відзначалося, що «трубачі із запасу грають непогано; знову вивчилися дуже швидко» (*Южный край*, 1895. 1 лютого). Тринадцятьма роками пізніше, у 1908 р., газета «Южный край» опублікувала цікавий матеріал: «Раптове розформування деяких оркестрів при резервних частинах військ поставило в безвихідь багатьох старих досвідчених музикантів, котрі втратили, у результаті цього, шматок хліба. Капельмейстер 202 піхот<ного> резерв<ного> Старобільського полку п. Скарландт сформував тепер із цих музикантів великий духовий оркестр» (*Южный край*. 1908. 11 жовтня). На жаль, інформації в пресі про подальшу долю цього колективу не виявлено.

Із середини 1890-х рр. у Харкові конкуренцію оркестру 121 Пензенського піхотного полку за симпатіями публіки поступово почав становити оркестр 122 Тамбовського піхотного полку, який очолював вихованець місцевого музичного училища з класів теорії музики і труби В. Й. Катанський, здібний музикант, відомий і як композитор, автор популярних наприкінці XIX — початку XX ст. вальсів «Мої мрії», «Напередодні», «На Байкалі». Він замінив на цій посаді на початку 1890-х рр. М. Є. Марченка, який керував оркестром означеного полку раніше. Так, у 1895 р. в репортажі з вечора вшанування В. Й. Катанського, на якому йому від вдячної публіки подаровано диригентську паличку і золотий годинник на золотому ланцюжку, кореспондент відзначив: «... оркестр Тамбовського полку під талановитим і вмілим управлінням п. Катанського справедливо вважається одним із найкращих оркестрів як за своїм серйозним репертуаром, так і за майстерним виконанням» (*Южный край*, 1895. 22 серпня).

За два роки по тому, на початку вересня 1897 р. на шпальтах «Южного края» надруковано такий репортаж: «Вчора відбулося закриття садів комерційного клубу та купецького зібрання. В обох садах, з нагоди закриття сезону,

зібралось багато публіки. Особливо багато було в саду купецького зібрання, де всі алеї були заповнені публікою, що складалася переважно з молоді, яка навчається. <...> У саду грає протягом кількох років прекрасний оркестр Тамбовського полку під керуванням п. Катанського, що виконує серйозний репертуар, переважно оперний. Численна публіка вітала вчора талановитого капельмейстера, влаштувавши йому гучні овації» (*Южный край*, 1897. 2 вересня). На посаді капельмейстера оркестру 122 Тамбовського полку Катанський перебував до 1912 р, після чого цю посаду обійняв Левченко (*Южный край*, 1913. 3 травня).

Улітку 1898 р. духова оркестрова музика практично заповнила Харків. В анонсі концертного садового сезону, що мав незабаром розпочатися, газета «Южный край» інформувала читачів: «У саду комерційного клубу, крім оркестру Тамбовського полку, під час майбутнього літнього сезону гратиме на відкритій сцені концертний оркестр з 36 осіб під керуванням п. Кучера, викладача за класом фаготу в місцевому музичному. Цей оркестр на місяць отримуватиме 8000 руб. У саду купецького клубу влітку гратиме оркестр Пензенського полку, а в саду Тіволі — Воронежського полку; в саду ж Баварія подвизатиметься приватний оркестр із духових інструментів» (*Южный край*, 1898. 25 квітня). Отже, окрім концертного оркестру Ф. Кучери, який включав переважно струнну групу з додаванням солістів на духових інструментах (кларнет — Зенглауб, гобой — Нальханов, флейта — Любалін, валторни — Штейнс і Волков, корнет-а-пістон — Табаков, тромбон — Фасгауер) (*Южный край*, 1898. 20 травня), чотири інші колективи були виключно духові. Ще один військовий духовий оркестр 33 Єлецкого полку з 30 осіб під керівництвом капельмейстера Гофмана щоденно грав у літньому парку в заміському концертному залі «Мавританія» В. В. Жаткіна по Білгородському шосе (*Южный край*, 1898. 25 квітня).

Така ситуація з одночасним залученням великої кількості духових оркестрів виявилася подібною до літнього сезону двадцятирічної давнини, коли в 1878 р. в Харкові на різних концертних майданчиках виступали декілька досконалих

військових духових оркестрів з Австро-Угорщини, на чолі яких були чеські капельмейстери А. Матоушек, Ф. Стюраль та Вавржинек. Основу цих колективів становили чеські музиканти (Щепакін, 2017, с. 232–233).

Водночас деякі харківські музичні критики зазначали, що таке засилля військової духової музики може і негативно вплинути на пріоритети у вихованні естетичних смаків місцевої публіки. Зокрема, в одному зі своїх дописів В. В. Сокальський наголошував: «У гонитві за баришами будь-що-будь, садові антрепренери зазвичай запрошують порівняно недорогі військові оркестри. Груба і різка звучність мідних інструментів, щоправда, особливо імponує нерозвиненому слуху, але у великій кількості діє на смаки притупляючим чином. Є відома аналогія між відчуттями смаковими та слуховими. Хто звикає до грубої сивухи, той, звичайно, не розрізняє аромату тонких вин, не може ними насолоджуватися» (Сокальський, 1899. 1 травня). Таким військовим музичним колективам критик загалом справедливо протиставив літній симфонічний оркестр Ф. Кучери, до якого в 1899 р. увійшли вже 44 музиканти, «з яким можна не вагаючись братися за виконання будь-якої, навіть складної партитури. Особливо приємно відзначити посилення струнного складу оркестру (слабке місце у всіх навіть кращих провінційних оркестрах)» (Сокальський, 1899. 1 травня). Далі Сокальський надав перелік інструментів цього оркестру і виконавців на них (надамо в цитаті лише гравців на духових інструментах): «Тепер під керуванням п. Кучера гратиме по 8 перших і других скрипок, по 2 альти, віолончелі та контрабаси, крім того, 3 флейти, по два гобоя кларнета і фагота, 4 валторни, 2 труби, 3 тромбони, звичайні ударні інструменти (барабани, тарілки, литаври тощо) в руках двох виконавців, і, нарешті, арфа. У числі музикантів цього оркестру є вже добре відомі нам артисти, як, наприклад, викладач музичного училища п. Гек (гобой), п. Зенглауб (кларнет), <...>, Волков (валторна), є музиканти з нашого оперного театру (<...> флейтисти — Крейн і Ванічек, кларнетист — Алишев, трубач — Крейн, тромбоністи — Фассгауери, литаврист — Німан, є учні (колишні і нинішні) нашого харківського

музичного училища (<...> фаготист — Арабей, валторніст — Сачев, тромбоніст — Волков, <...> нарешті, є артисти, запрошені здалеку, і деякі з них з іменами вже відомими в кращих музичних гуртках Німеччини: <...> трубач п. Шефер з Дрездена, валторністи п. Вебер з Києва, п. Рихтер з Тифліса <...>. Перелічити все, що передбачається виконати, означало б назвати майже більшу частину з кращого, що є в музичній літературі» (Сокальський, 1899. 1 травня). Того ж сезону преса інформувала про виконання в супроводі оркестру Кучера солістами на духових інструментах: арії Ленського (трубач Шефер), арії Руслана (тромбоніст Фассгауер), арії Горислави (гобоїст Гек) (Южный край, 1899. 25 травня). Традицію проведення в Харкові літніх симфонічних концертів, започатковану Кучерою наприкінці XIX ст., після його смерті на початку 1911 р. продовжили і його наступники. Вона не припинилася навіть у роки Першої світової війни й тривала аж до початку визвольних змагань в Україні.

Попри певне негативне ставлення частини харківської творчої спільноти до засилля військової оркестрової духової музики, виступи таких колективів тривали, адже місто не мало змоги забезпечити всіх зацікавлених симфонічними колективами. Рівень військового оркестрового виконавства капельмейстери намагалися постійно підвищувати, зокрема створюючи транскрипції класичних симфонічних творів відповідно до специфічних можливостей таких колективів. Так, коментуючи бенефіс В. Й. Катанського, безіменний кореспондент наголосив: «Оркестр під керуванням п. Катанського має досить різноманітний репертуар п'єс, значна частина яких представляє транскрипцію самого капельмейстера, котрий неодноразово показав уміння зі смаком і різноманітністю користуватися силами духових інструментів» (Южный край, 1899. 21 серпня).

Виступи військового оркестру на чолі з В. Й. Катанським не обмежувалися лише Харковом. Так, у 1901 р. в пресі з'явилася така інформація: «Оркестр Тамбовського полку, що справедливо вважається найкращим з військових оркестрів місцевого гарнізону, не грає чомусь поточного літа в Харкові, а запрошений грати в

міському саду в Курську на дуже вигідних для полку умовах — по 900 рублів на місяць» (*Южный край*, 1901. 8 червня).

Такий достойний уваги харків'ян рівень військових оркестрів пояснювався, з-поміж іншого, тим, що частину їх становили виховані при цих же колективах юнаки-музиканти. Традиція брати на виховання і підготовку до служби у військових оркестрах Харківського гарнізону здібних хлопчиків із незаможних родин розпочалася в 1889 р. і тривала аж до Першої світової війни. Протягом п'яти років вони перебували на повному утриманні полків, і по мірі готовності поступово починали долучатись до обслуговування музичних потреб військової частини (це не стосувалося участі військових оркестрів у численних цивільних заходах). Після п'яти років навчання молоді музиканти мали обов'язково відслужити два роки строкової служби, а вже потім самі визначатися — чи демобілізуватися, чи продовжувати надстрокову службу. Уже через 8 років після впровадження традиції підготовки юних оркестрових музикантів число таких вихованців у деяких підрозділах Харківського гарнізону сягало 20 осіб (*Южный край*, 1897. 15 лютого). Так, у повідомленні про військовий спектакль, у якому всі ролі виконували нижчі чини, що відбувся, як було сказано, «у приміщенні трубачівської команди» Оренбурзького козачого полку, сповіщалося і про улаштування танців для запрошених дружин і дітей офіцерів, а «подарунки давалися також музикантським хлопчикам і учасникам спектаклю» (*Южный край*, 1899. 27 грудня). Цей факт цікавий тим, що навіть у полку, сповіщення про оркестр якого, порівняно з інформацією про діяльність оркестрів 121 Пензенського або 122 Тамбовського піхотних полків, не часто потрапляли на шпальти харківських газет, навчалися т. зв. «музикантські хлопчики». Капельмейстером Оренбурзького козачого полку в ті часи був талановитий скрипаль Я. Б. Гордон, який іноді виступав як соліст у симфонічних концертах, що відбувалися в Харкові (*Южный край*, 1903. 16 листопада) і навіть створив, на кшталт колишнього бального оркестру Маречека, струнний оркестр з 25 виконавців із дітей віком від 14 до 18 років родин офіцерів полку (*Южный край*, 1901. 25 січня).

Серед інших музичних військових колективів, котрі дислокувалися або виступали в Харкові та інших містах Слобожанщини, свідчення про які збереглися в публікаціях у харківських газетах і в довідкових виданнях, назовемо також ще кілька оркестрів та їхніх керівників (за наявності згадки про них):

- Київського гусарського полку, що був дислокований у Харкові в 1860-х — 1870-х рр., на чолі з капельмейстером О. Ф. Главачеком (*Харьковские губернские ведомости*, 1871. 2 травня);
- 30-го драгунського полку в Чугуєві в 1880-х — 1890-х рр. на чолі з капельмейстером О. Ф. Главачеком (*Харьковские губернские ведомости*, 1889. 17 березня);
- 9-ї артилерійської бригади з Полтави на чолі з капельмейстером Л. Н. Николаєвим (1895 р.) (*Южный край*, 1895. 11 вересня);
- 201-го Лебединського батальйону на чолі з Ф. Я. Кроупа (до 1910 р.) (*Южный край*, 1895. 25 липня);
- Харківської конвойної команди з капельмейстером Степановим (початок 1900-х рр.) (*Южный край*, 1903. 9 травня);
- 37-го флотського екіпажу в кількості 60 осіб з концертмейстером Біанкі (1904 р.) (*Южный край*, 1904. 4 травня);
- 30-го Інгерманландського полку (1904 р.) (*Южный край*, 1904. 10 травня);
- 202-го піхотного Старобільського полку на чолі з капельмейстерами Аронніком (1905), пізніше В. Ф. Скарландтом (1908) (*Южный край*, 1905. 20 січня);
- 33-го піхотного Єлецького полку, що на початку ХХ ст. базувався в Чугуєві (*Южный край*, 1906. 27 серпня);
- 12-го кавалерійського запасного полку в Ізюмі під орудою капельмейстера Корнієнка (1900-ті рр.) (*Южный край*, 1908. 25 вересня);
- Харківської пожежної команди на чолі з капельмейстером Ракитянським (*Южный край*, 1912. 27 серпня).

За прикладом популярних у місті військових оркестрів на зламі ХІХ–ХХ ст. дедалі активніше почали організовуватися духові оркестри в різних чоловічих навчальних закладах Харківської губернії. Керівниками таких колективів іноді

були ті самі військові капельмейстери. У 1903 р. на шпальти «Южного края» потрапила така інформація: «5-го травня учні міського 4-класного училища здійснили прогулянку в Куряж. До станції “Харків” і від станції “Рижів” до Куряжа і назад учні йшли строем, причому грав марші учнівський духовий оркестр під керуванням військового капельмейстера В. Й. Катанського» (*Южный край*, 1903. 17 травня). За п’ять років до того місцева преса надала інформацію про проведення в місті шкільного свята висадження дерев, під час якого його численних учасників цієї події — учнів харківських гімназій і реальних училищ — підтримували своєю грою два духові оркестри: 121 Пензенського полку і учнів Олександрівського притулку (*Южный край*, 1898. 17 квітня). Уже на початку 1914 р. духовий оркестр студентів Харківського університету під керівництвом Ф. Т. Рядініна в кількості від 20 до 30 осіб пропонував свої послуги для супроводу балів і танцювальних вечорів (*Южный край*, 1914. 4 лютого). Учнівські і студентські духові оркестри були популярні не лише в Харкові. Так, в Охтирці в 1910-х рр. активно функціонував духовий оркестр місцевої чоловічої гімназії (*Фотографи Харківської губернії (1851-1917)*, 2008, с. 320).

Висновки. Наведені приклади активної діяльності кріпацьких оркестрів, військових та аматорських учнівських духових колективів на теренах Харкова і Харківської губернії свідчать про поширеність у XIX — на початку XX ст. духової музики серед різних прошарків харківської спільноти і загалом прихильне ставлення

до таких оркестрів як місцевих меломанів, так і пересічної спільноти. Активна діяльність на теренах Слобожанщини кріпацьких оркестрів після їхнього поступового занепаду в 1840-х — 1850-х рр. замінилася в другій половині XIX ст. виступами т. зв. «хорів трубачів» — духових оркестрів військових частин, що були дислоковані в Харкові, або тих, які спеціально приїздили на літні сезони на запрошення керівництва садів відпочинку. Популярність у місті духової музики спричинила появу на зламі XIX і XX ст. багатьох подібних аматорських учнівських колективів, які існували аж до часів національно-визвольних змагань 1917-1921 рр.

Поряд з упровадженням занять на духових музичних інструментах в музичному училищі Харківського відділення Імператорського російського музичного товариства і виступах юних музикантів-духовиків в учнівських концертах та участі багатьох професійних виконавців на духових інструментах в театральних й оперному оркестрі, діяльність яких детально висвітлена в працях В. Богданова (Богданов, 2007) та О. Овчар (Овчар, 2017), ці кріпацькі, згодом військові та аматорські музичні колективи, нерідко очолювані талановитими капельмейстерами, становили широке загальне культурне тло Харкова і Слобожанщини загалом.

Перспективи подальших досліджень передбачають можливість подальшої ретельної роботи в харківських архівах для надання повнішої і детальнішої панорами поширення виконавства на духових інструментах у нашому регіоні.

Список посилань

- [Концерт виолончелиста Александра Шмита]. (1859, 10 янв.). *Харьковские губернские ведомости. Часть неофициальная*.
- Богданов, В. О. (2007). Сольно-ансамблеве і оркестрове виконавство на духових інструментах у Києві й Харкові (друга половина XIX — початок XX ст.). *Проблеми взаємодії мистецтва педагогіки та теорії і практики освіти. Мистецтво: від існуючого до виникаючого*, 20, 348–361.
- Богданов, В. О., Богданова, Л. Д. (2013). *Історія духового музичного мистецтва України: від найдавніших часів до початку XX ст.* (В 2-х томах. Т. 1). ФОП Сілічева С. О.
- Богданов, В. О., Богданова, Л. Д. (2013). *Історія духового музичного мистецтва України: від найдавніших часів до початку XX ст.* (В 2-х томах. Т. 2). ФОП Сілічева С. О.
- Большакова, Т. В. (2022). Становлення виконавства на струнно-щипкових інструментах у Харкові (за матеріалами періодичних видань середини XIX — початку XX століть). *Культура України*, 76, 126–138.
- Внутренние известия. (1871, 2 мая). *Харьковские губернские ведомости*.
- Загородный концертный зал «Мавритания». (1898, 25 апр.). *Южный край*.

- К. Л. (1859, 18 нояб.). Несколько слов о музыкальном оркестре помещика В. Г. Фидлера. *Харьковские губернские ведомости. Прибавление.*
- Клеванов, А. (1862, 4 июля). Славянские минеральные воды (окончание). *Прибавления к Харьковским губернским ведомостям.*
- Кононова, Е. В. (2012). Музыкальное прошлое Харькова и РМО. *Русское музыкальное общество (1859–1917): история отделений*, 115–147. Языки славянской культуры.
- Кононова, О. В. (2004). *Музична культура Харкова кінця XVIII – початку XX ст.*: [монографія]. Основа.
- Корреспонденции. (1889, 17 марта). *Харьковские губернские ведомости.*
- Мелков. (1858, 13 дек.). Еще несколько слов о коммерческом клубе. *Харьковские губернские ведомости. Часть неофициальная.*
- Местная хроника. (1908, 11 окт.). Духовой оркестр. *Южный край.*
- Местная хроника. [Анонс летнего сезона]. (1898, 25 апр.). *Южный край.*
- Местная хроника. [Бенефис капельмейстера Маречека]. (1881, 18 авг.). *Южный край.*
- Местная хроника. [Гулянья в саду коммерческого клуба]. (1895, 11 сент.). *Южный край.*
- Местная хроника. [О летних выступлениях оркестра 122 Тамбовского полка]. (1901, 8 июня). *Южный край.*
- Местная хроника. † В. Г. Фидлер. (1895, 29 мая). *Южный край.*
- Местная хроника. Бенефис. (1899, 21 авг.). *Южный край.*
- Местная хроника. Военный спектакль. (1899, 27 дек.). *Южный край.*
- Местная хроника. Закрытие садов. (1897, 2 сент.). *Южный край.*
- Местная хроника. Смотр запасных артиллерийской бригады в конном строю. (1895, 1 февр.). *Южный край.*
- Местная хроника. Струнный оркестр. (1901, 25 янв.). *Южный край.*
- Местная хроника. Ученическая прогулка. (1903, 17 мая). *Южный край.*
- Местная хроника. Чествование капельмейстера. (1895, 22 авг.). *Южный край.*
- Миклашевский, Й. М. (1967). *Музична і театральна культура Харкова кінця XVIII – першої половини XIX ст.*
Наукова думка.
- Музыкантские ученики. (1897, 15 февр.). *Южный край.*
- Н. Ч. (1895, 19 февр.). Из Харьковской театральной старины. (Продолжение). *Южный край.*
- [Некролог] (1899, 23 мая). *Южный край.*
- [Объявления] (1903, 9 мая). *Южный край.*
- Объявления. [Выступления оркестра 121 Пензенского полка в саду коммерческого клуба]. (1913, 29 апр.). *Южный край.*
- Объявления. [Гулянья при трех оркестрах]. (1913, 3 мая). *Южный край.*
- Объявления. [Духовой оркестр студентов]. (1914, 4 февр.). *Южный край.*
- Объявления. [Семейный вечер Харьковского Собрания Приказчиков]. (1906, 10 нояб.). *Южный край.*
- Объявления. Музыканты требуются. (1906, 27 авг.). *Южный край.*
- Объявления. Сад «Тиволи». (1895, 25 июля). *Южный край.*
- Объявления. Сад Харьковского собрания приказчиков. (1904, 4 мая). *Южный край.*
- Объявления. Семейный вечер. (1905, 20 янв.). *Южный край.*
- Объявления. Харьковский коммерческий клуб. (1898, 20 мая). *Южный край.*
- Овчар, А. П. (2010). Многогранность творческой деятельности Андрея Юрьяна в Харькове (конец XIX — начала XX столетий). *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. Мистецтвознавство*, 1, 223–226.
- Овчар, О. П. (2015). Роль Франца Кучери у формуванні культурного простору Харкова 1890–1911 років. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*, 4, 80–84.
- Овчар, О. П. (2017). *Духове виконавство у Харкові XVIII — початку XX століття: етапи еволюції*. [Автореферат кандидата, ХНУМ ім. І. П. Котляревського]. Алaddin — Принт.
- Оперный театр. (1896, 1 февр.). *Южный край.*
- Парад пожарной команды (1912, 27 авг.). *Южный край.*
- Парамонов, А. Ф. (2004). *Старинные усадьбы Изюмского уезда*. Харьковский частный музей городской усадьбы.
- Пашков, В. (1881, 17 окт.). Харьков в конце 30-х и 40-х годов. (Продолжение). *Южный край.*
- По России. Изюм. (1908, 25 сент.). *Южный край.*
- Последние известия. Чествование казачьего полка. (1904, 10 мая). *Южный край.*
- Р. (1852, 23 февр.). Учреждение и открытие Харьковского Благородного Собрания. *Харьковские губернские ведомости. Часть неофициальная.*
- Рожевецкий, И. П. (1929). Материалы к истории г. Лебедина. Лебедин 70 лет тому назад. *Откуда родом — Сайт департамента генеалогии Харьковского частного музея городской усадьбы | Откуда Родом*. <http://www.otkudarodom.ua/ru/materialy-k-istorii-g-lebedina-i-p-rozheveckiy>
- Руденко, В. И. (1984). *Вячеслав Иванович Сук: популярная монография*. Музыка.

- Рудчук, Ю. А. (2006). *Духова музика в Україні (XVII–XIX ст.): історико-музикознавче дослідження: монографія*. ДАКККіМ.
- Сокальський, В. В. (1899, 1 мая). Музыкальные заметки. *Южный край*.
Театр и музыка. (1903, 16 нояб.). [Первое симфоническое собрание харьковского общества любителей оркестровой и камерной музыки]. *Южный край*.
- Театр и музыка. [Зимние увеселения в Военном собрании]. (1903, 22 дек.). *Харьковские губернские ведомости*.
Театр и музыка. [Программа оркестровых пьес на пушкинские сюжеты]. (1899, 25 мая). *Южный край*.
- Фотографи Харківської губернії (1851–1917)*. (2008). Художньо-історичний фотоальбом довідково-бібліографічного характеру. САГА.
- Харьковское отделение русского музыкального общества. (1865, 27 янв.). *Харьковские губернские ведомости*.
Хроника (1859, 16 дек.). *Харьковские губернские ведомости*. Прибавление.
- Чеські музиканти в Україні: біобібліографічний словник* (2005). В. М. Щепакін (Уклад.). ХДАК.
- Школьный праздник древонасаждения. (1898, 17 апр.). *Южный край*.
- Щепакін, В. М. (2017). *Музична культура Сходу і Півдня України другої половини XIX — початку XX століть: європейські виміри: монографія*. ФОП Панов А. М.
- Щербаківський, Д. (1924). Оркестри, хори і капели за панщини на Україні. *Музика*, № 7–9, 141–155.

References

- [Concerto by the cellist Alexander Schmit]. (1859, 10 Jan.). *Har'kovskie gubernskie vedomosti*. *Chast' neoficial'naja*. [In Russian].
- Bogdanov, V. O. (2007). Solo-ensemble and orchestral performance on wind instruments in Kyiv and Kharkiv (the second half of the XIX — early XX centuries). *Problemy vzaiemodii mystetstva pedahohiky ta teorii i praktyky osvity. Mystetstvo: vid isnuichocho do vynykaiuchocho*, 20, 348–361. [In Ukrainian].
- Bogdanov, V. O., Bogdanova, L. D. (2013). *History of wind music art of Ukraine: from ancient times to the beginning of the XX century* (in 2 volumes. Vol. 1). SP Silicheva S.O. [In Ukrainian].
- Bogdanov, V. O., Bogdanova, L. D. (2013). *History of wind music art of Ukraine: from ancient times to the beginning of the XX century* (in 2 volumes. Vol. 2). SP Silicheva S.O. [In Ukrainian].
- Bolshakova, T. V. (2022). The formation of stringed and plucked instruments performance in Kharkiv (based on the materials of periodicals of the mid-XIX and early XX centuries). *Culture of Ukraine*, 76, 126–138.
- Internal News. (1871, May 2). *Har'kovskie gubernskie vedomosti*. [In Russian].
- Suburban Concert Hall “Mauritania”. (1898, April 25). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- K. L. (1859, November 18). A Few Words about the Music Orchestra of Landlord V. G. Fidler. *Har'kovskie gubernskie vedomosti*. *Pribavlenie*. [In Russian].
- Klevanov, A. (1862, July 4). Slavic mineral waters (ending). *Pribavlenija k Har'kovskim gubernskim vedomostjam*. [In Russian].
- Kononova, E. V. (2012). Musical past of Kharkov and the RMI. *Russkoe muzykal'noe obshhestvo (1859–1917): istorija otdelenij*, 115–147. *Jazyki slavjanskoj kul'tury*. [In Russian].
- Kononova, O. V. (2004). *Musical culture of Kharkiv in the late XVIII and early XX centuries: [monograph]*. Osnova. [In Ukrainian].
- Correspondence. (1889, March 17). *Har'kovskie gubernskie vedomosti*. [In Russian].
- Melkov. (1858, Dec. 13). A few more words about the commercial club. *Har'kovskie gubernskie vedomosti*. *Chast' neoficial'naja*. [In Russian].
- Local Chronicle. (1908, Oct. 11). Wind Orchestra. *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Local Chronicle. [Announcement of the summer season]. (1898, 25 Apr.). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Local Chronicle. [Benefit of Kapellmeister Marechek]. (1881, 18 Aug.). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Local Chronicle. [Party in the garden of the commercial club]. (1895, September 11). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Local Chronicle. [About the summer performances of the orchestra of the 122nd Tambov Regiment]. (1901, 8 June). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Local Chronicle. † V. G. Fiedler. (1895, 29 May). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Local Chronicle. Benefis. (1899, Aug. 21). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Local Chronicle. War performance. (1899, Dec. 27). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Local Chronicle. Closure of the gardens. (1897, September 2). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Local Chronicle. Review of the reserve artillery brigade in the cavalry formation. (1895, Feb. 1). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Local Chronicle. String Orchestra. (1901, Jan. 25). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Local Chronicle. Apprentice Walk. (1903, May 17). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Local Chronicle. Honoring the Kapellmeister. (1895, Aug. 22). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Myklashevskiy, Y. M. (1967). *Musical and theatrical culture of Kharkiv in the late XVII and early XIX centuries*. *Naukova dumka*. [In Ukrainian].
- Musician's Apprentices. (1897, Feb. 15). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].

- N. Ch. (1895, February 9). From Kharkiv's theatrical old times. (Continuation). *Juzhnyj kraj*. [In Russian]. [Obituary] (1899, May, 23). *Juzhnyj kraj*. [In Russian]. [Obituary] (1903, May 9). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Announcements. [Performances of the orchestra of the 121st Penza Regiment in the garden of the Commercial Club]. (1913, 29 Apr.). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Announcements. [A festivity with three orchestras]. (1913, May 3). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Announcements. [Students' Brass Band]. (1914, 4 Feb.). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Announcements. [Family evening of the Kharkov Assembly of Bailiffs]. (1906, 10 Nov.). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Announcements. Musicians are required. (1906, 27 Aug.). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Announcements. Tivoli Garden. (1895, July 25). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Announcements. The Garden of the Kharkov Assembly of Bailiffs. (1904, May 4). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Announcements. Family Evening. (1905, 20 January). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Announcements. Kharkov Commercial Club. (1898, May 20). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Ovchar, A. P. (2010). The versatility of Andriy Yurian's creative activity in Kharkiv (late XIX — early XX centuries). *Tradysii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti. Mystetstvoznavstvo*, 1, 223–226. [In Russian].
- Ovchar, O. P. (2015). The role of Franz Kuchera in shaping the cultural space of Kharkiv in 1890–1911. *Tradysii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti*, 4, 80–84. [In Ukrainian].
- Ovchar, O. P. (2017). *Spiritual performance in Kharkiv in the XVIII — early XX century: stages of evolution*. [Candidate's thesis, I. P. Kotliarevskiy Kharkiv National University of Arts]. Aladdin-Print. [In Ukrainian].
- Opera Theater. (1896. 1 Feb.). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Fire brigade parade (1912, August, 27). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Paramonov, A. F. (2004). *Ancient estates of Izyum uyezd*. Kharkov private museum of city estates. [In Russian].
- Pashkov, V. (1881, October 17). Kharkov at the end of the 30's and 40's. (Continued). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- Across Russia. Izium. (1908. September 25). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- The latest news. Honoring the Cossack regiment. (1904, May 10). *Juzhnyj kraj*. [In Russian].
- P. (1852, 23 Feb.). Establishment and opening of the Kharkov Noble Assembly. *Har'kovskie gubernskie vedomosti. Chast' neoficial'naja*. [In Russian].
- Rozhevetsky, I. P. (1929). Materials for the history of Lebedin. Lebedin 70 years ago. *Otkuda rodом — Sajt departamenta genealogii Har'kovskogo chastnogo muzeja gorodskoj usad'by | Otkuda Rodom*. <http://www.otkudarodom.ua/ru/materialy-k-istorii-g-lebedina-i-p-rozheveckiy>. [In Russian].
- Rudenko, V. I. (1984). *Vyacheslav Ivanovich Suk: a popular monograph*. Muzyka. [In Russian].
- Rudchuk, Y. A. (2006). *Brass music in Ukraine (XVII–XIX centuries): historical and musicological research: a monograph*. State Academy of Management Personnel of Culture and Arts. [In Ukrainian].
- Sokalsky, V. V. (1899, May 1). Musical Notes. *Yuzhny Krai*. [In Russian].
- Theater and Music. (1903, November 16). [First symphonic meeting of the Kharkov society of orchestral and chamber music lovers]. *Yuzhny Krai*. [In Russian].
- Theater and music. [Winter Amusements at the Military Assembly]. (1903, Dec. 22). *Har'kovskie gubernskie vedomosti*. [In Russian].
- Theater and Music. [Program of orchestral plays on Pushkin's plots]. (1899, 25 May). *Yuzhny Krai*. [In Russian].
- Photographers of Kharkiv Province (1851–1917)* (2008). Artistic and historical photo album for reference and bibliographic purposes. SAGA. [In Ukrainian].
- Kharkov Branch of the Russian Musical Society. (1865, 27 January). *Har'kovskie gubernskie vedomosti*. [In Russian].
- Chronicle (1859, Dec. 16). *Har'kovskie gubernskie vedomosti. Pribavlenie*. [In Russian].
- Czech musicians in Ukraine: a bibliographic dictionary* (2005). V. M. Shchepakina (Compiler). Kharkiv State Academy of Culture. [In Ukrainian].
- School Arbor Festival. (1898, 17 Apr.). *Yuzhny Krai*. [In Russian].
- Shchepakina, V. M. (2017). *Musical culture of the east and south of Ukraine in the second half of the XIX and early XX centuries: European Dimensions: a monograph*. SP Panov A. M. [In Ukrainian].
- Shcherbakivskiy, D. (1924). Orchestras, choirs and chapels during serfdom in Ukraine. *Muzyka*, Issue 7–9, 141–155. [In Ukrainian].

А. В. Гладких, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри оркестрових інструментів, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

В. М. Щепакін, доктор мистецтвознавства, доцент кафедри теорії та історії музики, Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

A. Hladkykh, Candidate of Pedagogical Sciences, assistant professor of the Department of Orchestral Instruments, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

V. Shchepakina, Doctor of Art Criticism, assistant professor of the Department of Theory and History of Music, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine